

Journal of Universal History Studies

**Geç Osmanlı Dönemi'nde Kadınların İstihbarat Memurluklarında İstihdamı
Girişimi¹**

The Attempt Employ Women in Official Intelligence Posts in the Late Ottoman Period

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 01.03.2022 / 13.04.2022

pp. 14-31

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 5(1) • June • 2022 •

Zeynel Levent

Researcher, Dr., Ankara, Turkey

Email: zeynelvent01@gmail.com

Orcid Number: 0000-0002-6814-6247

Cite: Levent, Z. (2022). Geç Osmanlı Dönemi'nde Kadınların İstihbarat Memurluklarında İstihdamı Girişimi .
Journal of Universal History Studies , 5 (1) , 14-31 . DOI: 10.38000/juhis.1081303

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

*This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-NonCommercial-Share Alike)

Öz

Ulusal literatürde, Geç Osmanlı Dönemi'nde kadınların devlet memuriyetinde görevlendirilmesinin 1843 yılında sağlık ve 1873 yılında eğitim sektörü ile başladığı ve yıllara sari olarak, genişleyerek diğer sektörlerde yayıldığına dair çok sayıda akademik çalışma bulunmaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı envanterinde bulunan belgeler, kadınların güvenlik alanındaki istihdamının (1851) eğitim alanındaki istihdamından daha önce olduğunu göstermektedir. Yine aynı arşivde bulunan İstanbul Polis Müdüriyeti ile Dahiliye Nezareti arasındaki 1912 tarihli yazışmalarından, kadınların Posta ve Telgraf Nezareti (1913/1914) ile Maliye Nezareti (1914) bünyesindeki büro görevlerinden daha evvel istihbarat memurluklarında çalıştırılmasına yönelik bir dizi girişimde bulunulduğu anlaşılmaktadır. 1912 gibi erken bir tarihte kadınların istihbarat memurluklarında istihdamının gündeme getirilmesi ve bu istihdamın yasal dayanağını da oluşturacak şekilde “*istihbarat memurlarının keyfiyet tayin ve istihdam ve azline*” dair bir talimatname hazırlanmış olması, kadın çalışma hayatına ışık tutması açısından olduğu kadar istihbarat faaliyetlerinin doktrinize edilmesi ve Türk istihbarat birikimini göstermesi bakımından da kıymetlidir. Geç Osmanlı Dönemi'nde kadınların istihbarat memurluklarında istihdamına teşebbüs edilmesi gibi kamuoyunca pek bilinmeyen bir hususu irdeleyerek, literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu makalede usul olarak “*tarihi yöntem*” benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak “*arşiv araştırması*” ve “*literatür (alanyazın) taraması*” kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geç Osmanlı Dönemi, İstihbarat Memuriyeti, Kadın, Polis, Talimat.

Abstract

In the national literature, there are numerous academic studies concerning the appointment of women in public office in the Late Ottoman Period started with the sectors of health in 1843 and education in 1873 and that this extended to the other sectors in years. However, documents in the Ottoman Archives of Presidency of the Republic of Turkey Directorate of State Archives show that the employment of women in the field of security (1851) took place before their employment in the field of education. Again, it is understood from mutual correspondence in the same archives, dated 1912, between Istanbul Police Directorate and the Ministry of Internal Affairs that there had been some attempts to benefit from women in official intelligence posts much before office posts within the Ministry of Postal and Telegram Services (1913/1914) and Ministry of Finance (1914). The fact that the employment of women in official intelligence posts was brought forward at an earlier date like 1912 and that a directive concerning “*istihbarat memurlarının keyfiyet tayin ve istihdam ve azli (appointment, employment and dismissal of intelligence officials)*” was written also as a legal base to this employment is valuable in terms of shedding light to women's working life as well as turning intelligence activities into a doctrine and indicating the Turkish intelligence knowledge. In this article written for the purposes of scrutinizing an issue not much publicly known such as the attempt to employ women in official intelligence posts in the Late Ottoman Period and contributing to filling a gap in the literature, “*historical method*” is used as a method and “*archive research*” and “*literature review*” are used as data collection techniques.

Keywords: Late Ottoman Period, Intelligence Post, Women, Police, Directive.

Giriş

Osmanlı Devleti bir tarım toplumdur. Başka bir ifadeyle kuruluş döneminden itibaren Osmanlı ekonomisinin lokomotifi tarımdır. Osmanlı toplumunun nüvesini oluşturan ailenin kadın erkek ayrımı olmaksızın bütün bireyleri üretimin merkezinde yer alır ve bu açıdan bakıldığında, Osmanlı kadınının her daim çalışma hayatının içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Dulum, 2006, s. 54). Fatih Sultan Mehmet döneminden başlayarak cihan devleti olma yolunda yaşanan gelişmeler sonrasında (Kodaman, 2007, s. 1-24) kadınların, özellikle kentli kadınların bir miktar geri plana çekilmeye başladığı görülmekle birlikte (Bulut, 2013, s. 313-336), Osmanlı kadınının vakıf kurucusu veya mütevellisi olarak toplumsal hayatın bir parçası olması hiçbir zaman yadırganmamıştır. Yalnızca İstanbul'daki hanedana mensup kadınlar ile üst düzey bürokrat aileleri değil; Anadolu'nun küçük yerleşim birimlerinde yaşayan kadınlar dahi [genellikle ticari gayelerle] vakıf işleriyle işigal etmişlerdir (Özger, 2012, s. 419-447).²

Hal böyleyken Osmanlı toplumunu konu alan çalışmaların büyük bölümünde Osmanlı kadınının Tanzimat Fermanı'na kadar çalışma hayatında aktif olarak yer almadığı düşüncesi yanlıdır (Dulum, 2006, s. 54). Bu yanılığın ana nedeni: erkeğin dünyasını kamusal, kadınıninkini ise mahrem kabul eden, kadın-erkek ayrımı üzerine kurgulanmış sosyal yapının, kadın yaşamına dair bir takım kısıtlama ve dayatmalarda bulunmasıdır (Avcı, 2007, s. 1-18).³ Çalışmanın, devlet dairesinde görev yapmaktan ibaretmiş gibi algılanması (Çakır, 1994, s. 158-160, 261); döneme ait belgelerde yeteri kadar kadın çalışanın yer almaması veya kadının yer aldığı belgelerin yeterince incelenmemesi, kadınların uzunca bir müddet nüfus sayımına dahil edilmemesi ve çalışma hayatına dair istatistiki bilgilerin tutulmamış olması da bahse konu yanılığın tali sebepleri olarak değerlendirilebilir (Makal, 1997, s. 192-194). Osmanlı toplumuna has bu eksiklik/aksaklıklara, global bir problem olan geleneksel tarih yazımının kendisine özne olarak erkeği seçmesi ve erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları kendisine konu edinmesi gerçeği eklenildiğinde (Çakır, 1994, s. 12) kadının çalışma hayatının içindeki yerinin tespiti daha da güçleşmektedir.

Çıkış noktası Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı envanterinde bulunan, İstanbul Polis Müdüriyeti ile Dahiliye Nezareti arasındaki yazışmalar olan bu çalışma ile bir yandan Geç Osmanlı Dönemi kadınının toplumsal hayat içindeki yeri incelenip, kadın daha görünür bir hale getirilirken; diğer yandan da istihbarat memuriyetinde kadın personel istihdamı girişimi gibi kamuoyunca pek bilinmeyen bir hususun arşiv belgeleriyle ortaya konularak kadim Türk tarihinin istihbarat birikimi açısından ne kadar zengin olduğunun gösterilmesi hedeflenmektedir.

Geç Osmanlı Dönemi'nde Kadınların Devlet Dairelerinde Çalışmaya Başlamaları

16. ve 17. yüzyıl Osmanlı tarihi uzmanlarından Ronald C. Jennings'in⁴ 1600-1625 yılları arasına ait Kayseri Şer'î Mahkeme Sicilleri üzerinde yaptığı bir araştırmada, Anadolu kadınının devlet dairelerinde

² Kadınların kurduğu vakıflar mahiyetleri bakımından genelde hayrî vakıflar değil; ehli [ehli] vakıflardır. Başka bir ifadeyle bunlar, fakirlerin ya da ihtiyaç sahiplerinin gelirlerinden faydalandığı vakıflar olmaktan daha ziyade gelirlerinin kurucusunun lehine kullanıldığı vakıflardır. Kadınlar, bu vakıflar aracılığıyla bir yandan iktisadi özgürlüklerini kazanıp/muhafaza ederken, diğer yandan da kendilerinden sonraki aile bireyelerine mali güvence sağlamışlardır. Detaylı bilgi için bk. (Gürhan, 2017, s. 1644-1664). Türk Medeni Kanunu'ndan evvel kurulmuş olan vakıflar ve bu vakıfların bilimsel tasnifi için bk. (T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 09.01.2021).

³ Yazılı eserlerde kadının durumundan bahsedilmemesini, kadına verilen değere ve onun haklarını mahfuz tutmak isteyen zihniyete bağlayan çalışmalar da vardır. Detaylı bilgi için bk. (Uğurcan, 1992, s. 497-510).

⁴ Ronald C. Jennings'in hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. (Erdoğan, 1997, s. 479-482).

görev almadığına dair bulgulara yer verilmiştir (Jennings, 1975, s. 53-114). Sonraki yıllarda Osmanlı kadınının çalışma hayatındaki yerine dair pek fazla somut veri bulunmamakla birlikte 19. yüzyıldan başlayarak art arda yaşanan harpler nedeniyle cepheye sevk edilen erkek çalışanların yerini kadınların almaya başladığı görülmektedir (Makal, 1997, s. 194). Gayrimüslim ahalinin bir bölümünün devleti içeriden çökertmeye ve hasım kuvvetleri desteklemeye yönelik tavırları nedeniyle (Şimşek, 2006, s. 9-41; Zengin, 2007, s. 613-652) özellikle Balkan ve Birinci Dünya Harpleri sırasında silah altına alınan Müslüman erkek nüfusun boşalttığı işçi ve memur kadrolarının doldurulmasında Müslüman Türk kadınına öncelik verilmiştir (Kaplan, 1998, s. 9). Özetle: harbin sebep olduğu sosyal yıkım kadının fikri ve bedeni gücüne duyulan ihtiyacı artırmış (Şanal, 2004, s. 649-670) ve tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da kadınların harp dönemleri ile olağanüstü durumlarda gösterdiği çabalar, onları toplum nazarında daha görünür/kıymetli kılmıştır (Alkan, 1990, s. 85-95). Buna mukabil kadının çalışma hayatına katılması ve özellikle büyük şehirlerde yaşayan Müslüman Osmanlı kadınının giyim tarzında hissedilmeye başlanan özgürlük esintileri, bir kısım tartışmaları ve sosyal yaşama dair kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir (Avcı, 2007, s. 1-18).

Kadınların Sağlık, Eğitim, Finans ve Haberleşme Alanında İstihdamı

Tanzimat'la birlikte gelen göreceli özgürlük dönemi Osmanlı kadınının devlet dairelerinde maaşlı olarak istihdam edilmesinin önünü açmış ve bu alanda öncülüğü “ebe”ler yapmıştır (Erdem ve Yiğit, 2010, s. 96-97). Esasen silahlı kuvvetlerin barış ve harp şartlarında ihtiyaç duyacağı sağlık hizmetlerini verecek Müslüman tabipleri yetiştirmek gayesiyle (Kâhya, 1992, s. 289-302) 1826 yılında açılan *Tibhane-i Amire* ve *Cerrahane-i Ma'mure*'de cerrahî dersi sırasında ebelik de gösterilmiş, yani erkek ebeler yetiştirilmeye başlanmışsa da kadın ebelerin yetiştirilmesine ancak 1842 yılında müsaade edilmiş (Ergin, 1977, s. 334-353, 540-685),⁵ 1843 yılında başlayan iki yıllık ebelik eğitimini başarıyla tamamlayan on Müslüman ve yirmi altı Hıristiyan kadın ebe [1845 yılında] mezun olmuştur (Çakır, 1994, s. 221). Bu durum, önceleri resmi bir eğitim almaksızın daha ziyade [usta-çırak ilişkisi bağlamında edindikleri] pratik bilgilere dayanarak: halk ilaçları ve dualarla tedavi yapan Osmanlı kadınının, Batı'dan gelen ebelerin mankenler üzerinde yaptıkları uygulamalarla ebelik alanında bilimsel eğitim almaları ve eğitim sonunda edindikleri diplomalarla da yeterliliklerini belgeledikleri anlamına gelmektedir (Uğurcan, 1992, s. 497-510). Bu ebelerden İnebolulu Zehra Hanım örneğinde olduğu gibi kendi mezun olduğu Mekteb-i Tibbiye-i Şahane'de görev yapanlar olduğu gibi (Özger, 2012, s. 419-447), Zahide Hanım gibi Zaptiye Nezareti Merkez Mülkiye Sıhhiye Memurluğu'na kabile (ebe) olarak atanmışlar da olmuştur (Şahin vd., 2010, s. 40). Avrupalı ebe kadınların Tibbiye'de verdikleri kurslarla başlayan kadınlara yönelik eğitim faaliyetleri zamanla diğer meslek alanlarına da yayılmıştır (Kaplan, 1998, s. 8).

Kadınların memuriyet hayatında kendilerini göstermeye başladıkları bir diğer meslek dalı “öğretmenlik”tir. Ancak birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da öncelik erkeklere verilmiş ve erkeklere yönelik Darülmualiminin 1847 yılında hizmete girerken kadınlara yönelik Darülmualimat 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden sonra açılmıştır.⁶ Bahse konu nizamnamede muallim mektepleri “yüksek mektepler” arasında sayılmış ve Darülmualimat'ın tesis sebebi, “Kız Mekatibi Sibyaniye ve Rüşdiyesi'ne kadın öğretmen yetiştirmek” olarak gösterilmiştir (Ergin, 1977, s. 540-685; Kodaman ve Saydam, 1992, s. 475-496). Başka bir ifadeyle bu okullarda verilen eğitim daha ziyade mesleğe yönelik kadın çalışan teminine

⁵ Hekimbaşı Mustafa Behçet Bey'in çabalarıyla Kasımpaşa'da kurulan bahse konu okulun açılma tarihi bir kısım kaynakta 1827 olarak gösterilmektedir. Detaylı bilgi için bk. (Uğurlu, 1997, s. 1-5; Yolalıcı, 1999, s. 281-296; Ceyhan, 2004, s. 13).

⁶ Osmanlı topraklarına [modern] eğitimin Tanzimat'la birlikte geldiği ifade edilmekle birlikte, “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”nin yayımlanmasına kadar geçen ilk otuz senelik bölümün “sistemsiz” olduğu söylenebilir. Detaylı bilgi için bk. (Sakaoğlu, 2003, s. 75).

yöneliktir. (Kaplan, 1998, s. 9). Nitekim sınavla alınan otuz iki öğrenciyle 8 Şubat 1870 tarihinde faaliyete geçen Darülmualimat ilk mezunlarını 1873'te vermiş ve mezun olmaya hak kazanan on yedi kişiden altı tanesi İnas Rüşdiyesi'ne öğretmen olarak atanmıştır (Çakır, 1994, s. 221-222). Kadınlar 1881 yılından itibaren Darülmualimat'ta yönetici olarak da görev almaya başlamışlar: Nakiye, Nezihe Muhiddin, Sadiye Hatice gibi hanımlar Maarif Nezareti tarafından okullara müfettiş olarak atanmışlardır (Kurnaz, 1991, s. 23-29, 96). Kız Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Ayşe Sıdika Hanım kadın öğretmenlerin çalışmalarını bir adım daha öteye taşımış ve 1897 yılında “*Usulü Talim ve Terbiye Dersleri*” adıyla bir kitap yayımlamıştır (Ceyhan, 2004, s. 13). Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, 1899-1900 döneminde İstanbul'daki okulların öğretmen kadroları incelendiğinde idadi ve rüştiyeler, askeri okullar ve Darülfünun-ı Şahane'de hiç kadın öğretmen olmadığı görülmektedir. Mülkiye (sivil) okullarında 246 erkek öğretmene karşın 9 kadın; hususi mekteplerde 443 erkek öğretmene karşın 48 kadın öğretmen bulunduğu, Darülmualimat ve Kız Sanayi Mektepleri'nde toplam 78 kadın öğretmen olduğu görülmektedir (Sakaoğlu, 2003, s. 116-118). [Trablusgarp Harbi'nin devam ettiği ve Balkan Harbi'nin ayak seslerinin duyulduğu bir döneme denk gelen] 1911-1912 eğitim-öğretim yılında Darülmualimat'ta görev yapan kadın öğretmen sayısında belirgin bir artış olmuştur (Şanal, 2004, s. 649-670). *Maarif Nezareti İhsaiyyat Kalemî* tarafından neşredilen *İhsaiyyat/İhsâiyyât [İstatistik] Mecmuası*'nda yer alan 1913-1914 mali ders yılı verilerinden ise Osmanlı Devleti sınırları dahilinde toplam 12.848 okul bulunduğu, bu okullarda görev yapan 19.212 öğretmenden 16.664'ünün erkek, 2.548'inin ise kadın olduğu anlaşılmaktadır (Mutlu, 1996, s. 127-144).

Özetle kadın öğretmen sayısında yıllara sari olarak bir artış olduğu görülmekle birlikte, harp yıllarında dahi erkek egemenliğinin bariz bir şekilde hissedilmeye devam ettiğini kabul etmek gerekir.

Geç Osmanlı Dönemi'nde kadınların finans ve haberleşme sektöründe istihdam edilmeye başlaması da Osmanlı kadını açısından son derece kıymetlidir. 1878 yılında açılan ve kuruluş sebebi muktur ve malumat sahibi maliye memurları yetiştirmek olan *Mekteb-i Fünûn-u Maliye* (Özkul, 2012, s. 223-241)⁷ ile maliye alanında bilgili ve tecrübeli memurlar yetiştirmek gayesiyle 1910 yılında Bayazıt'ta açılan Maliye Memurları Mektebi'nde (Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla..., 2019, s. 115) kadın öğrenci/kursiyer varlığına dair somut bir bilgiye ulaşılamamışsa da kadınların ticaret hayatında başarılı olabilmeleri için II.Meşrutiyet Dönemi'nde *Ticaret Mekteb-i Alisi* adıyla, *İnas Darülfünunu*'nda bir şube açıldığı ve burada kadınlara ticaret eğitimi verildiği bilinmektedir (Aydın, 2015, s. 84-96). Kadınların mali alanda istihdamına dair ilk örneklerden biri İngiliz-Fransız ortak sermayeli bir finans kurumu olan Osmanlı Bankası'nda 1911 yılından itibaren kadın personel çalıştırılmaya başlanmasıdır (Baysal, 2017, s. 339-366). 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Harbi'nde erkek memurların çoğu cepheye gittiğinden, Maliye Nezareti'ne de geçici olarak kadın memur alınmıştır. Yapılan sınavı birincilikle geçip muhasebe-i umumiyyede şef olarak göreve başlayan Nimet (Günaydın) Hanım, daha evvel kız mekteplerinde kadın muallim ve müdireler olduğunu kabul etmekle birlikte; sınavlarda başarılı olarak çalışma hayatına atılan kendisiyle beraber on üç kişiyi “*ilk kadın memurlar*” olarak nitelemektedir (Günaydın, 1967, s. 66-67). O dönemde bir Fransız şirketinin yönetiminde olan İstanbul Telefon Şirketi'nde 1913 yılında Hamiyet Derviş, Bedia Şekip (Muvahhit), Bedra Osman, Mediha Enver, Refika Mustafa, Semiha Hikmet, Nezihe Mustafa Hanımlara memuriyet hakkı tanınmış, sonraki günlerde bu kadınlardan Bedra Osman Hanım müfettişlik makamına da gelmiştir (Çakır,

⁷ “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme” adlı eserde okulun kuruluş tarihi 1879 olarak gösterilmektedir. Detaylı bilgi için bk. (Arşiv Belgelerine Göre..., 2014, s. 4).

1994, s. 291-292; Avcı, 2016, s. 246).⁸ 1914 yılında ise Feride Hanım İstanbul Postanesi'nde ilk kadın pul memuru olarak göreve başlamıştır (Altındal, 1994, s. 199-202).⁹ Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar olması kadınların hareket alanının genişlemesinde ve çalışma hayatında kendilerini daha fazla göstermelerinde en az dönemin koşulları kadar etkili olan bir diğer faktördür. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu tutumu kadınların kendi bünyesinde gizli ve açık siyasi faaliyetlerine de imkan tanımıştır (Kaplan, 1998, s. 35, 63).

Kadınların Güvenlik Alanında İstihdamı

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı envanterinde bulunan belgeler ile konuya ilgi duyan araştırmacılar tarafından Osmanlı Arşivi ve Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi esas alınarak yapılmış çalışmalar, Geç Osmanlı Dönemi'nde kadınların güvenlik alanındaki istihdamının eğitim, finans ve haberleşme alanındaki istihdamından daha önceki bir tarihe denk geldiğini göstermektedir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'nda bulunan 10 Nisan 1851 ve 7 Mayıs 1851 tarihli belgelerde "*Üsküdar Kolcusu*" namıyla bir kadının varlığına işaret edildiği ve bahse konu kadının iskânı için bir hane isticar olunduğu [kiralandığı] görülmektedir (BOA, MVL., 328-104 ve BOA, İMVL., 209-6779). Arşivde 1851 yılı itibarıyla "*Üsküdar Kolcusu*" namıyla anılan kadının kimliğiyle alakalı bilgi bulunmamaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre ise güvenlik alanında istihdam edilen kadınlardan "*kimlik bilgilerine ulaşılabilen ilk kişi*" Zaptiye Nezareti Hapishane-i Umumiye Nisa Hapishanesi'ne 16 Nisan 1880 tarihinde kolcu olarak atanan İbrahim kızı Ayşe Hanımdır. Kendisini Karagümrüklü Ayşe Hanım takip etmiştir (Şahin vd., 2010, s. 32, 39). Arşiv belgelerine göre kadınlar deniz ve kara gümrük kapılarında da yoğun bir şekilde istihdam edilmiştir. Rüşumat Emaneti'nin 5 Eylül 1901 tarihli yazısından, Mudanya İskeleyi'nden kadınlar vasıtasıyla silah, zararlı yayın ve mücevher türünden eşyaların kaçırılmakta olduğu istihbar edildiğinden, haftada üç dört kez gelen vapur yolcularından şüphelenen kadınların üst aramasını yapmak üzere bir kadın kolcu¹⁰ (Dıñoğlu, 2007, s. 126) görevlendirilmesi istendiği anlaşılmaktadır. Bu talep, Sadaret tarafından uygun bulunarak 10 Eylül 1901 tarihinde kadın kolcu istihdamına onay verilmiştir (BOA, BEO, 1718-128824). Sonraki günlerde benzer talepler İzmir ve Trabzon'dan da gelmiştir.¹¹ Sadaret'e gönderilen 7 Temmuz 1902 tarihli bir yazıda: Yunanistan'dan deniz yoluyla İzmir'e gelen kadın yolcuların İzmir Emtia Dahiliye Gümrüğü'nde yapılan üst ve eşya aramalarında silah ve patlayıcı maddeler ile yasak evraka rastlandığı bildirilmiş ve kadın yolcuların üst aramasını yapmak üzere bir kadın kolcu istihdam edilmesi talep edilmiştir. Bahse konu talep 24 Kasım 1903 tarihinde uygun bulunmuştur (Çelik, 2015, s. 1003-1038).¹² 12 Eylül 1905 tarihli bir başka arşiv belgesinde de Şarkî Rumeli'den mezunen gelen bir ailenin kadın mensuplarının üzerinde yasak malzemeler taşıdıkları

⁸ Aynı dönemde İstanbul Telefon Şirketi'nde 65-70 kadar gayrimüslim kadın da işbaşı yapmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Kumaz, 2013, s. 170).

⁹ Esasen 1914 yılında posta gişelerinde pul satmak üzere tayin edilen kadın memur sayısı üç'tür. Bunlardan iki tanesi İstanbul Postanesine atanan Müslüman kadın memurlar, bir tanesi ise Beyoğlu Postanesine atanan gayrimüslim (Musevi) kadın memurdur. Detaylı bilgi için bk. (Bezaz, 2007, s. 358).

¹⁰ Ferit Devellioğlu (2007, s. 184) tarafından hazırlanan Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'ta "*dide-bân*" olarak tasvir edilen "*kolcular*" Osmanlı Dönemi'nde yol güvenliğini sağlayan, gümrük kaçakçılıklarına mâni olmaya çalışan ve Reji İdaresi'nce kaçak tütün takibinde görevlendirilen bekçi/memurlardır.

¹¹ Trabzon Rüşumat İdaresi'nin kaçakçı kadınlarla mücadele etmek amacıyla kadın kolcu istihdamına yönelik talep yazısı için bk. (BOA, ŞD., 601-79).

¹² Kendileri için özel olarak hazırlanmış kıyafetler içinde İzmir Sancağı'ndan İstanbul'a tütün kaçakçılığı yapan kadınların yakalanması örneğinde olduğu üzere Reji İdaresi'nce kadın kolcular yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Dıñoğlu, 2007, s. 127). Reji İdaresi bünyesinde 1887 yılında 3.617 kolcu varken, zaman içinde bu sayı sürekli olarak artmış ve 1899 yılında 6.533'e ulaşmıştır. Detaylı bilgi için bk. (Gökdemir, 1994, s. 100-108).

belirtildikten sonra, kaçakçılık faaliyetlerine karşın bu tür kadınları aramak üzere sınır kapılarında birer kolcu kadının istihdam edilmesi hususunun gündeme getirildiği görülmektedir (BOA, BEO, 2664-199755).

Bahse konu belgelerin içeriğinden sınır kapılarında kadın kolcuların kullanıldığı; hatta sınır kapılarına daimi olarak kadın kolcu görevlendirilmesinden önceki dönemde gümrük kapılarına gelen kadınların aranması faaliyetlerinde Reji İdaresi'nde çalışan kadın kolculardan [geçici olarak] istifade edildiği çıkarımında bulunulabilir. Bu tespit, Reji İdaresi'nde de kadın kolcu istihdam edildiğini, üstelik bunların gümrük kapılarından daha evvel göreve başladığını göstermesi açısından kıymetlidir.

Kadınların güvenlik sektöründeki istihdam alanlarından bir başkası da hapisane ve tevkifhanelerdir. O dönemde kadınların hapsedileceği fiziki mekan ve hapsedilen kişilerin gözetimini yapacak personel bulunmasında sıkıntı yaşandığı ve bu sorunun suçun işlendiği mekandan uzakta bir ev kiralanması ve o evin sahibinin de suçlunun gözetimiyle görevlendirilmesi gibi geçici tedbirlerle çözümlenmeye çalışıldığı bilinmektedir (Karadoğan, 2018, s. 295-333). Bu durum bir takım istismar ve şikayetlere neden olmuş, kadın suçlu sayısındaki artış ile Avrupa'da yaşanan demokratik gelişmelerin de etkisiyle zaman içinde daha kalıcı ve kabul edilebilir yöntemlere başvurulmuştur. Nitekim 8 Nisan 1908 tarihli bir belgeden, kadınlara mahsus hapisane ve tevkifhanelerde kadın kolcu ve gardiyan istihdam edildiği anlaşılmaktadır (BOA, ZB, 311-18). Bahse konu kadın gardiyanların görevleri; mahkumların beslenme ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamak, hapisanenin tertip ve düzeni ile asayişini sağlamaktır (Babanınoğlu, 2020, s. 183-191). Yine sürgün cezası alan kadınların, bu cezayı çekecekleri yerlere götürülmeleri esnasında "*kadın çavuşlar*" görevlendirildiği bilinmektedir (Erdem ve Yiğit, 2010, s. 113).

Mevcut veriler ışığında, kadınların güvenlik alanındaki istihdamının bilhassa kadınlara has alanlarda emniyetin sağlanması ile güvenlik zafiyetlerinin önüne geçilmesi amacıyla matuf olduğu ve bugün için tespit edilebilen ilk örneklerinin 1851 yılına kadar uzandığı söylenebilir.

Kadınların İstihbarat Memuriyetinde İstihdamı Teşebbüsü

Birinci Dünya Harbi öncesinde Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâseti [Genelkurmay Başkanlığı] İstihbarat Şube Müdür Yardımcılığı ve Şube Müdürlüğü vazifelerinde bulunan Kâzım [Karabekir Paşa] tarafından istihbarat: "*barışta ve harpte doğru haber almak, yanlış haber yaymak*" olarak tanımlanmaktadır (Karabekir, 1998, s. 23). Bu ilk tanımdan yaklaşık bir asır sonra hazırlanarak, Millî İstihbarat Teşkilatı tarafından yayımlanan bir başka eserde ise istihbarat kavramı, istihbarat çarkı olarak tasvir edilen basamakları da içine alacak şekilde genişletilerek: planlama, araştırma, haberleri/bilgileri toplama, toplanan verileri bilimsel yöntemlerle analiz etme ve bu analiz neticesinde ortaya çıkan bilgiyi vakit kaybetmeksizin ilgili kuruma ulaştırma faaliyeti olarak nitelenmektedir (İlter, 2002, s. 1-3).

Türklerde haber alma/istihbarat faaliyetlerinin kökenlerinin yüzlerce yıl önceye dayandığı ve Osmanlı Devleti öncesinde Göktürkler, Hunlar, Karahanlılar ve Selçukluların çok başarılı istihbarat faaliyetleri icra ettikleri bilinmektedir (Yurtsever, 2008, s. 6, 37; Şimşek, 2012, s. 18-19; Karabulut, 2015, s. 239-254; Levent, 2015, s. 135-174). Osmanlı Devleti'nde ise özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren haber alma/istihbarat faaliyetlerinin daha organize bir şekilde icra edilmeye başlandığı ve [Yeniçeri Ocağı'nın faaliyette olduğu dönemde] suçun işlenmesine mani olmak ve suçluların tespiti amacıyla Salma tebdil askerleri ile Böcekçiler/[Böcekler]den istifade ettiği görülmektedir. Bugünkü manada istihbarat birimleriyle özdeşleştirilebilecek olan ve halk içinde tebdil gezerek istihbarat hizmeti gören salma tebdilcilerin suçun işlenmesinden önce icra ettikleri haber almaya yönelik faaliyetler bir nevi önleyici kolluk hizmeti olarak

değerlendirilebilir (Kaynar, 2002, s. 14-15; Özcan, 2014, s. 128-130; Pakalın, 1993, s. 105). Yine hırsızlık, yankesicilik, dolandırıcılık gibi suçlara karışmış; ancak sonradan tövbe ederek kanun ve nizamlara uygun bir hayat sürmeye başlamış olan kadın ve erkeklerin oluşturduğu Böcekler'den de suç ve suçluluğun önlenmesinde istifade edilmiştir. Hem Salma Çuhadarı/Salma Başçuhadarı hem de Böcekler/Böcekçiler, bilhassa İstanbul'un zabıta yapılanmasında önemli bir yer tutan ve bugünkü emniyet müdürü makamına denk gelen Böcekbaşı/Böcekçibaşı'nın emrinde görev yapmışlardır (Şahin vd., 2010, s. 27-31, 47). Böcekbaşı/Böcekçibaşı'nın maiyetindeki erkek ve kadın memurları çalıştırarak: hırsızları yakalayan, sanıkları araştırıp bulan bir çeşit özel ve mütehassıs kolluk teşkilatının başı olarak tasvir edilmesinden hareketle, emrindeki kadın ve erkek böcekleri de bu alanda ihtisas sahibi memurlar olarak değerlendirmek mümkündür (Tongur, 1946, s. 64-65).

19. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşanan gelişmelerle doğru orantılı olarak Osmanlı toplumunda da kamu görevinin niteliğine dair bazı düzenlemeler yapılmış, 20. yüzyılın başından itibaren ise Osmanlı Devleti'nin klasik memur anlayışı büyük oranda değişmiştir. Bu dönemde, yeni memuriyetler ihdas edildiği gibi çalışanların görev sahalarının sınırlarının eskisine nazaran daha belirgin bir hale getirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir (Findley, 1996, s. 3-13, 225-234; Eryılmaz, 2006, s. 156-169; Yüksel, 2014, s. 19-49). Bahse konu bürokratik gelişmelerden ne derece etkilendiği bilinmemekle birlikte bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından güvenlik ve istihbarat faaliyetlerinin doktrine edilmesi, istihbarat birimlerinin yeniden yapılandırılması ve istihbari amaçlarla kullanılacak insan kaynağı yelpazesinin genişletilmesine yönelik bir dizi girişim başlatıldığı görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek adımlardan ilki 1879 yılında Zaptiye Nezareti'nin kurulmasıdır. Başlangıçta İstanbul ve çevresinde teşkilatlanarak, güvenlik işlerini yürütmesi tasarlanan Zaptiye Nezareti, sonraki dönemde ülke çapında örgütlenerek bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkilerini üstlenmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 03.06.2021). Ancak Fransız vatandaşı olan Müfettiş Mösyö Selestin Bonin [Celestin Bonnin]'in Zaptiye Nezareti üzerinde teftiş ve tetkiklerde bulunduktan sonra 1882 senesinde hazırladığı bir raporda aşağıdaki öneriyi getirmesinden, Zaptiye Nezareti'nin Osmanlı Devleti'nin istihbarat ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı çıkarımında bulunulabilir.

“... Nefs-i akdes-i cenâb-ı mülûkâneleri ile taht-ı ‘âlî-baht-ı hümayûnları ve şân ü şerefi saltanat-ı seniyyeleri üzerine hasr-ı dikkatle bunları her türlü ta'arruzât-ı bed-hâhâne ve cinâyet-kârânedan muhâfaza edebilecek bir zabıta-i hafıyye teşkilatı bulamıyoruz... Saltanat-ı seniyye ve taht-ı meymenet ve fer-i hümayûnları menâfi'ini muhâfaza ile mükellef bir polis şu 'besinin vücûdu lâ-büdd ve en küçük bir vak'anın dahi dâhil sem'-i hümayûnları olması elzemdir.”

Nitekim 1886 yılında İstanbul'da imzalanan bir sözleşme ile Mösyö Bonin'in Zaptiye Nezareti emrinde görevlendirilmesi, 1888 yılı itibariyle Beyoğlu Polis Müdür Yardımcısı statüsünde olan bahse konu şahsın kontratının bir yıl daha uzatılması gibi birbiri ardınca gelişen olaylar, bu çıkarımı doğrulamakta ve Zaptiye Nezareti'nin, istihbarat konusundaki eksikliğini Osmanlı Devleti tarafından da kabul edildiğini ve bu eksikliği gidermek adına çözüm yollarının arandığını göstermektedir (Türk Polis Tarihinden Belge ve Fotoğraflar, 2012, s. 29-36, 39-46, 51).¹³ 1 Recep 1314 [6 Aralık 1896] tarihinde yayımlanan “Der-

¹³ Fransa'da çeşitli tartışmalara neden olmakla birlikte Mösyö Bonin'in İstanbul'daki faaliyetlerine sonraki yıllarda da devam ettiği arşiv belgeleriyle sabittir. Nitekim Mösyö Bonin tarafından 1892 yılında tanzim edilerek Zaptiye Nezareti'ne sunulan ve arşive yansıyan bir başka raporda; asayişin temin edecek iki ayrı şubenin teşkili, müfettişlerin lisan bilmeleri, polislerin maaşlarının muntazaman ödenmesi gibi Zaptiye teşkilatında yapılması gereken islahatlar ele alınmış ve bahse konu rapor doğrultusunda Paris modeli örnek alınarak İstanbul

Sa'âdet'de ve Bilâd-ı Selase'de Takrîr-i Âsâyiş Vazîfesiyle Mükellef Nizâmîye ve Jandarma 'Asâkir-i Şâhâne ile Polis Memûrlarının Sûret-i Hareketlerine Dâir Ta'lîmât" da polisin yetki ve salahiyetlerinin düzenlenmesi açısından önemlidir (BOA, Y.EE., 0006-019). Bahse konu talimatla polise açık ve gizli usullerle bizzat istihbarat toplama, gözetleme/takip ve araştırma yetkisi verildiği gibi bu amaçla mahalle bekçisi, muhtar ve saireden bilgi alma hakkı da tanınmıştır. (Türk Polis Tarihinden Belge ve Fotoğraflar, 2012, s. 71; Acar, 2011, s. 99; Van, 2015, s. 118-133). 20. yüzyılın başında, casusluk ve siyasi polisin çalışmalarını düzenlemek amacıyla bu konularda uzman olan Alman polis şefi Intendanturrat Fleischer'in İstanbul'a davet edildiği de bilinmektedir (Ortaylı, 1981, s. 49). Bu alandaki en önemli girişimlerden biri de 4 Ağustos 1323 [17 Ağustos 1907] tarihli Polis Nizamnamesi'dir. Bahse konu nizamnamede polisin görevleri: asayiş ve kamu güvenliğini sağlamak olarak belirlenmiş ve bu görevi ifa için emniyet teşkilatı Zaptiye-i Adliye, Zaptiye-i İdare ve Zaptiye-i Mülkiye olarak üç kısma ayrılmıştır (Gün, 2021, s. 8-9).¹⁴ Yine aynı yıl, çeteler tarafından bozulan asayişin muhafazası amacıyla Selanik'te açılan Rumeli Vilâyât-ı Şahanesi Polis Mektebi, polis teşkilatına verilen eğitimin kurumsallaşması adına önemli katkı sağladığı gibi (Hasan Neş'et, 2019, s. 6) dönemin koşulları ve güvenlik kuvvetlerinin mücadele etmesi gereken hususlara dair ipuçları da vermektedir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde, polis tarafından gizli ve açık suretle icra edilen bahse konu istihbarat faaliyetleri dışında biri ülkenin dış politikasına, öteki ise Sultan'ın özel yaşayışına yönelik istihbarat faaliyetlerini yürüten (hafiyeler) iki ayrı istihbarat yapılanması da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebiyle Meclis-i Vükela'ca alınan ve Padişah tarafından onaylanmasını takiben Rumeli Vilâyât-ı Selâsesi'ne (Kosova, Selanik, Manastır) gönderilen bir telgrafta hafiyeliğin kaldırıldığı bildirilmiş ve başka ülkelerde olduğu gibi kişi haklarını ihlal etmeden belli kurallar çerçevesinde istihbarat faaliyetlerini yürütecek memurlar istihdam edileceği, kanunen yetkisi olmayan hiçbir daire veya şahıs tarafından hafiyelik yapılamayacağı hususuna vurgu yapılmıştır. (BOA, BEO, 3362-252132.001; BOA, Y.EE., 71-93; BOA, BEO, 3366-252448). Dönemin şahitlerinden biri olan ve polis teşkilatında çeşitli vazifelerde bulunduktan sonra Ser-Komiserlik rütbesine kadar yükselmiş olan Hasan Neş'et Bey'in ifadesiyle, II. Meşrutiyet'in ilanı ile keyfi muamele son bulmuş; halkın mal, can ve ırzının muhafazasının önemi daha iyi anlaşılmış ve polis teşkilatının işi daha da hassaslaşmıştır (Hasan Neş'et, 2019, s. 16-18). Yine aynı dönemde, Fransız ve Alman polis teşkilatları esas alınarak, Osmanlı polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiş; 22 Temmuz 1909 yılında çıkarılan "*İstanbul Vilayeti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Teşkilatına Dair Kanun*" ile de Zaptiye Nezareti kaldırılarak, yerine Dahiliye Nezaretine bağlı "*Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü*" ve İstanbul Vilayetine bağlı "*İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi*" kurulmuştur (İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 04.06.2021). Bu yeni dönemde emniyet ve istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti önemli bir görev üstlenmiştir. O dönemde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti bünyesindeki İstihbarat Şubesi'nin¹⁵ görevi: genelde iç istihbarat, özelde ise Kanuni Esasi'nin korunması ve "*mürteciler*" olarak adlandırılan eski rejim mensuplarının takibidir. Zamanla görev alanı genişleyen kuruma sadece İstanbul'dan değil; Osmanlı topraklarının tamamından, hatta sınır ötesinden dahi bilgi akışı sağlandığı ve bu bilgilerin ilgili mercilerle

polisinin idari ve adli olmak üzere iki şubeye ayrılması, birinci şube (idari polis), önleyici tedbirlerden, asayişin korunmasından ve politik denetlemeden sorumlu olurken; ikinci şubenin (adli polis), suçların aydınlatılmasına yoğunlaşması öngörülmüştür. Detaylı bilgi için bk. (Belgelerle Türk Polis Tarihi, 2015, s. 119-120; Özel, 2019, s. 76-77).

¹⁴ Bahse konu Nizamname'nin Dersaadet Osmanlı Matbaası'nda basılmış nüshası için bk. BOA, TFR.I.M., 25-2424.

¹⁵ Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti bünyesindeki İstihbarat Şubesi o tarihte; müdür, müdür muavini ve üç istihbarat memurundan müteşekkildir. Detaylı bilgi için bk. (Tongur, 1946, s. 241-242).

paylaşıldığı belgelerle sabittir (Gör, 2018, s. 8-27, 362-363). Nitekim görev alanının genişliği ve artan işgücü ihtiyacı nedeniyle 1909 yılından itibaren Emniyet-i Umumiye istihbarat birimlerine yönetici (BOA, DHEUM.MH., 1-10) ve istihbarat memuru olarak çok sayıda personel atanarak kadrolarının güçlendirildiği görülmektedir (BOA, DHEUM.MH., 1-11; BOA, DHEUM.MH., 1-13; BOA, DHEUM.MH., 1-14; BOA, DHEUM.MH., 1-94). 1911 yılında çıkarılan bir kanunla 1909 yılında yürürlüğe konulan İstanbul Vilayeti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Teşkilatına Dair Kanunun bazı maddeleri değiştirilmiş ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ile İstanbul Valiliği arasında çıkan sürtüşmeler sebebiyle başkentin polis hizmetleriyle alakalı işler Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden alınarak, doğrudan Dâhiliye Nezâretine bağlı olarak oluşturulan İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi'ne verilmiştir (İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 04.06.2021).

Bu araştırmanın esasını oluşturan Geç Osmanlı Dönemi'nde kadınların istihbarat faaliyetlerinde istihdamına yönelik teşebbüs, yukarıda safahatı sunulan İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi'nin, diğer illerden farklı olarak arada Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti olmaksızın, doğrudan Dahiliye Nezaretine bağlandığı dönemin hemen sonrasına denk gelmektedir.

Osmanlı Arşivi envanterinde bulunan ve orijinal metni Ek-1'de sunulan 11 Şubat 327 [24 Şubat 1912] tarihli ilk evrak (BOA, DH.İD., 65-16.2), İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi tarafından İstanbul Polis Müdür-i Umumisi imzasıyla Dahiliye Nezareti Celilesi'ne hitaben yazılmıştır. İmzanın altında veya üstünde herhangi bir isme yer verilmeksizin yalnızca makamın belirtilmiş olması nedeniyle evrakın kim tarafından onaylandığı bilinmemektedir. Bununla birlikte bu vazifeye ilk olarak Haziran 1911'de Priştine Mutasarrıfı Mazhar Bey, aynı yılın Aralık ayında ise Ahmet Edip Bey'in atandığı bilindiğinden, evrakın altındaki imzanın Ahmet Edip Bey'e ait olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁶ Dönemin yazı diline uygun olarak Osmanlıca hazırlanmış olan bahse konu evrak aşağıdaki şekilde transkribe edilebilir:

“Ahiren teşkil buyurulan istihbarat memurlarının keyfiyet tayin ve istihdam ve azline dair memuriyet-i aciziye tevdi' buyurulan talimatnamenin altıncı maddesinde istihbarat memurlarının her nev' mesalik erbabundan intihabı caiz olacağı muharrer ise de gerek kadınlarca irtikab olunan sirket ef'âline ve gerek ahvâl-i siyasiyeye vukûf için istihdamlarına lüzum görülen bazı kadınların istihbarat memuriyetine tayin edilib edilmeyeceğinde tereddüd edildiğinden keyfiyetleri emr ve irade buyurulması arz ve istirham olunur.”

Bahse konu bu ilk evraktaki tek paragraflık metin, Osmanlı kadınının çalışma hayatına ışık tutması açısından olduğu kadar istihbarat faaliyetlerinin doktrimize edilmesi ve Türk istihbarat birikimini göstermesi açısından da çok büyük bir kıymet taşımaktadır. Bu metinden yapılacak ilk ve en önemli çıkarım, içeriğine henüz ulaşamamış olmakla birlikte bu evrakın kaleme alındığı 11 Şubat 327 [24 Şubat 1912] tarihinden önceki bir tarihte (muhtemelen Dahiliye Nezareti tarafından) *“istihbarat memurlarının keyfiyet tayin ve istihdam ve azline”* dair bir talimatname hazırlanmış olmasıdır. Metinden anlaşıldığı üzere en az altı maddeden oluşan bu talimatname, istihbari faaliyetlerde istihdam edilecek personelin evsafi ve özlük işlemleri hakkında bilgiler barındırmakta ve hedefe ulaşmak adına uygulayıcılara çok geniş yetkiler tanımaktadır. Yine bahse konu metinden, kadın istihbarat memurlarının bilhassa kadınların karıştığı hırsızlık olayları ile siyasi faaliyetlerin takibinde kullanımının tasavvur edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar uygulayıcı konumundaki İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi tarafından ilk anda bir tereddüt yaşanmış ve bu nedenle Dahiliye Nezareti'ne görüş sorulmuşsa da bahse konu talimatnamenin istihbarat faaliyetlerinde kadın memurlarının

¹⁶ İstanbul Polis Müdürlüğü vazifesine atanan kişiler ve atama tarihleri hakkında detaylı bilgi için bk. (Tongur, 1946, s. 247).

istihdamı için gerekli hukuki zemini hazırladığı ve bu suretle istihdamın yasal dayanağını teşkil ettiği söylenebilir.¹⁷

Osmanlı Arşivi envanterinde bulunan ve orijinal metni Ek-2'de sunulan ikinci bir evraktan, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 11 Şubat 327 [24 Şubat 1912] tarihli başvurusuna Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi kanalıyla 13 Şubat 327 [26 Şubat 1912] tarihinde cevap verildiği anlaşılmaktadır (BOA, DH.ID., 65-16.1). “*Te'min-i inzibât ve asayişe ta'alluk eylediği cihetle istihbarat memurluklarında kadınların istihdamı dâhi caizdir efendim.*” şeklinde transkribe edilen bu evraktan, kadınların istihbarat memuriyetinde istihdamına, yalnızca kadınların karıştığı hırsızlık olayları ve siyasi durum/cereyanlardan haberdar olmaya yönelik gayretler için değil; düzenin tesisi ve toplumsal huzur/güvenliğin sağlanmasına yönelik faaliyetlerin tamamı için cevaz verildiği ve bu haliyle gerek kadın istihbarat memurlarına, gerekse İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesine çok geniş bir hareket alanı tanıdığı çıkarımında bulunulabilir.

Osmanlı Arşivi'nde konuyla alakalı başka belge bulunmaması ve Emniyet Genel Müdürlüğü arşiv belgeleri esas alınarak hazırlanan eserler¹⁸ ile dönemi konu alan diğer akademik/popüler çalışmalarda¹⁹ bu hususa yer verilmemesi nedeniyle halihazırda bahse konu girişim neticesine dair somut verilere sahip değiliz. İstihbarat memurluklarında kadın personel istihdamına cevaz verilmiş olmakla birlikte, istihdam gerçekleşmemiş olabileceği gibi; istihdam gerçekleşmiş olmasına rağmen, istihbarat faaliyetinin en önemli ilkelerinden biri olan gizlilik ve gizliliğin olmazsa olmaz unsurlarından kompartımantasyon [bilmesi gereken] prensibi gereği muhtemelen küçük bir grubun vakıf olduğu bu bilgiler gizlenmiş veya sonraları usulüne uygun olarak imha edilmiş de olabilir. Kadın çalışma hayatı ve Türk istihbarat tarihi açısından en çok arzu edilecek olasılık ise bahse konu istihdamın gerçekleşmiş olması ve -şayet varsa- konuya ışık tutabilecek yeni arşiv belgelerinin araştırmacıların hizmetine sunulması/ortaya çıkarılmasıdır. Böylece eksikliklerine rağmen, alanında ilk olma niteliğine haiz bu araştırmanın daha ileri boyutlara taşınması mümkün olacaktır.

Sonuç

Bu araştırma ile ortaya konulmaya çalışıldığı üzere, 1912 gibi istihbarat faaliyetlerinin doktrine edilmesi açısından erken sayılabilecek bir tarihte Osmanlı Devleti tarafından “*istihbarat memurlarının keyfiyet tayin ve istihdam ve azline*” dair bir talimatname hazırlanmıştır. Bahse konu talimatname kadınların istihbarat memuriyetinde istihdamına olanak tanımakta, Osmanlı kadınının çalışma hayatındaki yeri ve Türk istihbarat birikimine dair yeni veriler ortaya koymaktadır. Kadınların istihbarat memuriyetinde istihdam edilme teşebbüsünün akıbetine dair halihazırda somut verilere sahip olunmamakla birlikte, onların Posta ve Telgraf Nezareti (1913/1914) ile Maliye Nezaretinin (1914) bünyesindeki büro görevlerinden daha evvel istihbarat memuriyetlerinde kullanılmalarının düşünülmüş olması dikkat çekicidir. Kadınların istihbarat çarkına dahil edilmesi için 1912 yılının seçilmesini ise kişisel bir tercih veya rastlantı olarak değil; dönemin

¹⁷ Bu aşamada, istihbarat memuru ile casusun (çoğunlukla) aynı anlama gelmediğini de vurgulamak gerekir. Casuslar, genellikle belirli bir kalıba sığmayan, hedef kişi/kurum/tülke hakkındaki sırlar ile istismar edilmeye müsait bilgileri elde edebilmek için her türlü yola başvuran ve bu esnada etik kurallara uygun hareket etme zorunluluğu olmayan kişilerdir. Detaylı bilgi için bk. (Acar, 2011, s. 152). İstihbarat memuru tabiri ise kendi devletinin ve/veya görev yaptığı birimin politika üretmesine katkı sağlamak amacıyla haberlerin toplanması, birleştirilmesi ve analiz edilmesi gibi hususlarda ihtisaslaşmış olan silahlı kuvvetler, emniyet teşkilatı ve benzeri birimlerde görev yapan personeli tanımlamak için kullanılan bir kavramdır Detaylı bilgi için bk. (Yayla, 2010, s. 44).

¹⁸ Bu kapsamdaki çalışma örnekleri için bk. (Güney, 2008; Şahin vd., 2010; Türk Polis Tarihinden Bilgi ve Belgeler, 2012; Gün, 2021).

¹⁹ Bu bağlamdaki çalışma örnekleri için bk. (Karabekir, 1998; Kaplan, 1998; İltar, 2002; Özkan, 2003; Özdemir, 2009; Acar, 2011; Aydın, 2011; Karan, 2014; Van, 2015; Hasan Neş'et, 2019; Özel, 2019; Engin, 2021).

kendine has şartlarının sonucu olarak görmek gerekir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin getirdiği göreceli özgürlük ortamında, kadınlar daha önce kurdukları sınırlı sayıdaki cemiyetlere yenilerini eklemiş, kadınlı-erkekli toplantılarda boy göstermeye başlamış, kadınlara yönelik süreli yayınlarda belirgin bir artış gözlemlenmiş ve yıllardır süren harpler ile salgın hastalıklar nedeniyle azalan erkek nüfusun yerine çalışma hayatında daha aktif bir rol üstlenmeye başlamışlardır. Diğer yandan Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu sıkıntılar ve kontrol mekanizmasının zayıflamasının da etkisiyle kadınları hırsızlık/kaçakçılık faaliyetlerinde kullanma eğilimi artmış, devam etmekte olan Osmanlı-İtalyan Harbi ve ayak sesleri duyulmakta olan Balkan Harbi'nin etkisiyle Osmanlı coğrafyasında gayrinizami unsurlar ve yabancı istihbarat servislerinin faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Gerek kadınların karıştıkları hırsızlık/kaçakçılık olaylarını önleme gerekse içinden geçilen çalkantılı dönemde artan siyasi cereyanlar ve hasım istihbarat faaliyetleriyle mücadele etme gayretine, dini ve geleneksel hassasiyetlerin de eklenmesi kadın istihbarat memurlarının istihdamını zorunlu kılmıştır.

Özetle: kadının daha görünür hale geldiği ve güvenlik alanındaki ihtiyaçların boyut değiştirmesi/çeşitlenmesi nedeniyle güvenlik/istihbarat birimlerinin yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulduğu bir zamanda kadınların istihbarat memuriyetinde istihdamına yönelik bir girişim başlatılmış olmasının, dönemin gerçekleriyle örtüşen, isabetli bir karar olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Arşiv belgelerinin merkeze alınmasıyla hazırlanan bu çalışmayla gündeme getirildiği tarih itibarıyla son derece pragmatist bir yaklaşım olan kadınların istihbarat memuriyetinde istihdamına yönelik teşebbüsün amacına ulaşmış ulaşmadığı tespit edilememiş olmakla birlikte; Türk istihbarat birikimi ile kadınların çalışma hayatına dair yeni bilgilerin ortaya konulduğu ve bu alanda çalışacak araştırmacılar için yeni kapılar aralandığı söylenebilir. Çalışmanın eksik kalan kısımlarının, bu araştırmayı takip edecek özgün çalışmalarla tamamlanabileceği ve bu suretle kadim Türk tarihine dair yeni detayların gün yüzüne çıkarılabileceği umut edilmektedir.

Kaynakça

- [1] Acar, Ünal. (2011), *İstihbarat*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- [2] Alkan, Mehmet Ö. (1990), “Tanzimattan Sonra Kadının Hukuksal Statüsü ve Devletin Aileye Müdahalesi Üzerine”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 50, (85-95).
- [3] Altındal, Meral (1994), *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- [4] *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme* (2014). M. Albayrak ve K. Şeker (Yay.Haz.), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.
- [5] Avcı, Müşerref (2016), “Osmanlı Devleti’nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, Sayı 55, (225-254).
- [6] Avcı, Yasemin (2007), “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde “Otoriter Modernleşme” ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, Sayı 21, (1-18).
- [7] Aydın, Harun (2015), “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Kadın”, *Current Research in Social Sciences*, Sayı 1/3, (84-96).
- [8] Aydın, Nurullah. (2011), *İşte İstihbarat*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- [9] Babaninoğlu, Yüksel (2020), “Osmanlı Devleti’nde Kadın Gardiyanlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13/70, (183-191).
- [10] Baysal, Hatice (2017), “Osmanlı’da Kadın Memureler İçin Motivasyon Uygulamaları: Bank-ı Osmani-i Şahane, Dersaadet Telefon Anonim Şirketi Osmaniyesi ve Kadın Birinci İnşaat Taburu Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, (339-366).
- [11] *Belgelerle Türk Polis Tarihi, Cilt: 4* (2015), İdris Karabörk (Yay. Koor.), Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- [12] Bezaz, Yurda Güven (2007), *Geçmişten Günümüze Haberleşme ve PTT Tarihi*, Türkiye Haber İş Sendikası Yayınları, Ankara.
- [13] BOA, Fon Kodu: Y.EE., Kutu No: 0006, Gömlek No: 019, Tarih: H-01.07.1314.
- [14] BOA, Fon Kodu: BEO, Kutu No: 1718, Gömlek No: 128824, Tarih: H-28.05.1319.
- [15] BOA, Fon Kodu: BEO, Kutu No: 2664, Gömlek No: 199755, Tarih: H-12.07.1323.
- [16] BOA, Fon Kodu: BEO, Kutu No: 3362, Gömlek No: 252132.001, Tarih: H-25.06.1326.
- [17] BOA, Fon Kodu: Y.EE., Kutu No: 71, Gömlek No: 93, Tarih: H-02.07.1326.
- [18] BOA, Fon Kodu: BEO, Kutu No: 3366, Gömlek No: 252448, Tarih: H-04.07.1326.
- [19] BOA, Fon Kodu: DH.EUM.MH., Kutu No: 1, Gömlek No: 10, Tarih: H-27.07.1327.
- [20] BOA, Fon Kodu: DH.EUM.MH., Kutu No: 1, Gömlek No: 11, Tarih: H-27.07.1327.
- [21] BOA, Fon Kodu: DH.EUM.MH., Kutu No: 1, Gömlek No: 13, Tarih: H-29.07.1327.
- [22] BOA, Fon Kodu: DH.EUM.MH., Kutu No: 1, Gömlek No: 14, Tarih: H-29.07.1327.
- [23] BOA, Fon Kodu: DH.İD., Kutu No: 65, Gömlek No: 16.2, Tarih: R-11 Şubat 1327.
- [24] BOA, Fon Kodu: DH.İD., Kutu No: 65, Gömlek No: 16.1, Tarih: R-13 Şubat 1327.
- [25] BOA, Fon Kodu: DH.EUM.MH., Kutu No: 1, Gömlek No: 94, Tarih: H-26.08.1327.
- [26] BOA, Fon Kodu: İ.MVL., Kutu No: 209, Gömlek No: 6779, Tarih: H-06.07.1267.
- [27] BOA, Fon Kodu: MVL., Kutu No: 328, Gömlek No: 104, Tarih: H-08.06.1267.

- [28] BOA, Fon Kodu: ŞD., Kutu No: 601, Gömlek No: 79, Tarih: H-27.11.1325.
- [29] BOA, Fon Kodu: TFR.I.M., Kutu: 25, Gömlek: 2424, Tarih: H-29.12.1337.
- [30] BOA, Fon Kodu: ZB, Kutu No: 311, Gömlek No: 18, Tarih: R-26.01.1324.
- [31] Bulut, Sedef (2013), “Türkçülerin Penceresinden Osmanlı’da Kadın Meselesi ve Orta Asya Referansı”, *Tarihin Peşinde*, Sayı 10, (313-336).
- [32] Ceyhan, Erdal (2004), *Türk Eğitim Tarihi Kronolojisi (1299-1997)*, Ulusal Yayınları, Edirne.
- [33] Çakır, Serpil (1994). *Osmanlı’da Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- [34] Çelik, Birten (2015), “Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908)”, *Belleten*, Cilt LXXIX, Sayı 286, (1003-1038).
- [35] Devellioğlu, Ferit (2007), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Sami Güneyçal (Yay.Haz.), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [36] Dıġıroġlu, Filiz (2007), *Memalik-i Osmani Duhanları Müşterekü’l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883-1914)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- [37] Dulum, Sibel (2006), *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [38] Engin, Nuri (2021), *Osmanlı Döneminde Erzurum Polis Mektebi (1911-1917)*, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [39] Erdem, Yasemin Tümer ve Yiğit, Halime (2010), *Bacıyân-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul, Ticaret Odası.
- [40] Erdoğan, M. Akif (1997), “Prof.Dr. Ronald C.Jennings (1942-1996)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 8/8, (479-482).
- [41] Ergin, Osman (1977), *Türkiye Maarif Tarihi: İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San’at Müesseseleri-dolayısıyla- Cilt: 1-2*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul.
- [42] Eryılmaz, Bilal (1992), *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*. İşaret Yayınları, İstanbul.
- [43] Findley, Carter V. (1996), *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev.: Gül Çağalı, Güven Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [44] *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim (11.YY-21.YY)* (2019), Selvinaz Aydın ve Ülkü Özdemir (Haz.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [45] Gökdemir, Oktay (1994), *Aydın Vilayeti’nde Tütün Rejisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- [46] Gör, Emre (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı İstihbarat Ağı (1876-1909)*, Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- [47] Gün, Taner (2021). *II. Meşrutiyet Döneminde “Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğü’nün” Kuruluşu ve Gelişimi (1909-1918)*, Harran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [48] Günaydın, Nimet (1967). “İlk Kadın Memurlar”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 1/4, (66-67).
- [49] Güney, Remzi (2008). *Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet Dönemine İstihbarat Teşkilatlarının Tarihi Süreçleri ve Polis İstihbarat Tarihi*, Kırıkkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [50] Gürhan, Veysel (2017). “18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesinde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 6/3, (1644-1664).

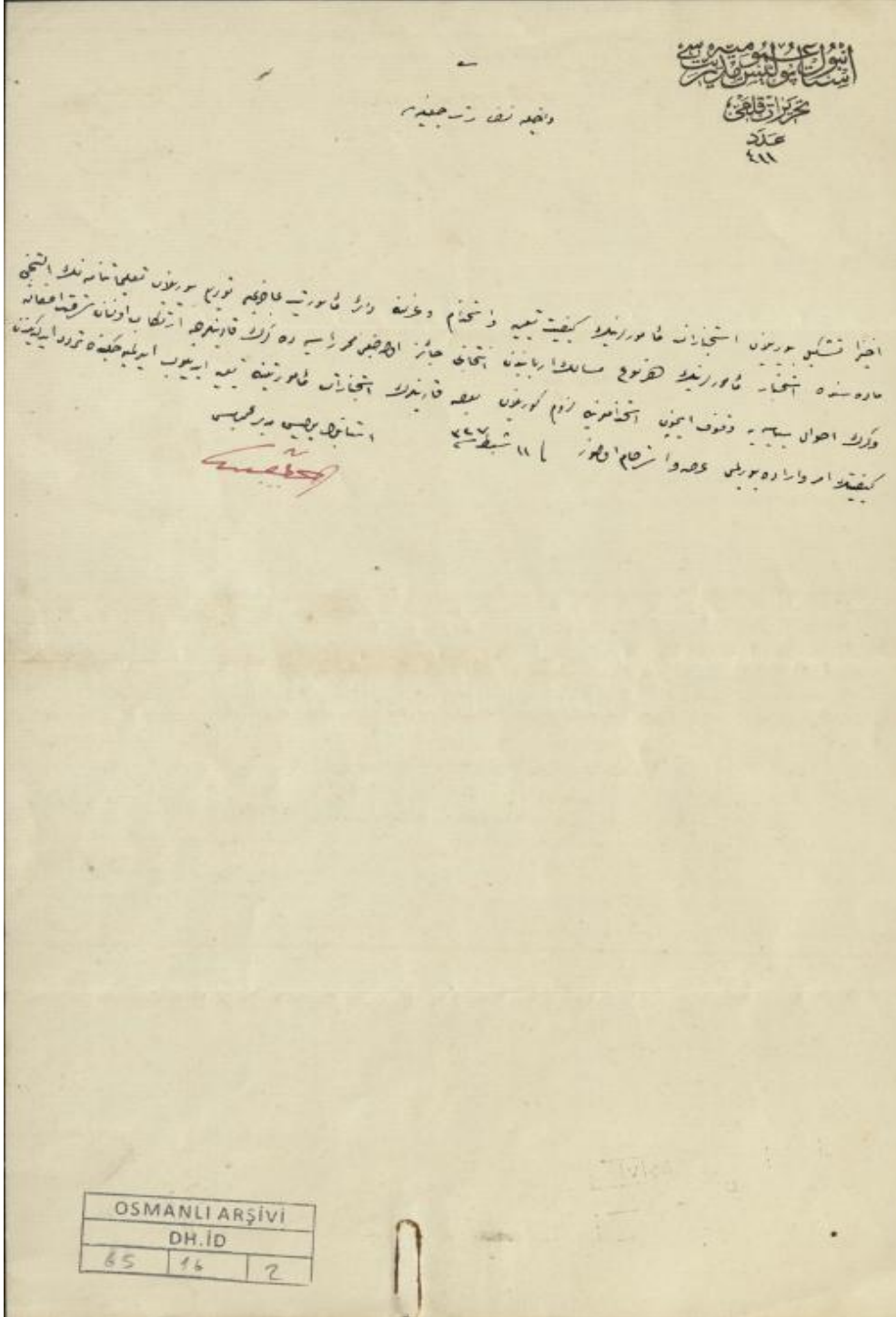
- [51] Hasan Neş'et (2019), *Meşrutiyet'te Polis*, Çeviri Yazı: Menderes Alpkutlu, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- [52] İlater, Erdal (2002), *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi: Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./M.A.H) (1927/1965)*. Millî İstihbarat Teşkilâtı Basımevi, Ankara.
- [53] İstanbul Emniyet Müdürlüğü resmi örün sitesi, [https://www.istanbul.pol.tr/Ana Sayfa/Tarihçe](https://www.istanbul.pol.tr/Ana_Sayfa/Tarihçe), Erişim Tarihi: 04.06.2021.
- [54] Jennings, Ronald C. (1975). "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Sayı XVIII/1, (53-114).
- [55] Kâhya, Esin, (1992), "Tanzimatta Eski ve Yeni Tıp", *150. Yılında Tanzimat*, içinde (s. 289-302), Hakkı Dursun Yıldız (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [56] Kaplan, Leyla (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- [57] Karabekir, Kâzım (1998), *Gizli Harp: İstihbarat*, Emrullah Tekin (Yay.Haz.), Kamer Yayınları, İstanbul.
- [58] Karabulut, Andaç (2005), "Dünya Tarihinde İstihbaratın Önemi", *Dünyayı Yöneten Güç İstihbarat Bilimi*, içinde (s. 239-254), Sait Yılmaz (Ed.), Kripto Basım Yayın Dağıtım, Ankara.
- [59] Karadoğan, Umut (2018). "Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı, Nisa Hapishaneleri Örneği", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı 5 (17), (295-333).
- [60] Karan, Kaya (2014). *Geçmişten Günümüze Türk İstihbarat Teşkilatı*, Kripto Basım Yayın, Ankara.
- [61] Kaynar, Süleyman (2002). *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Polis Teşkilatı'nın Kuruluşu, Organizasyonu, Fiziksel Yapılanması, Aday Seçme Şekli, Eğitim Programları ve Eğitim Süreçleri Üzerine Bir Araştırma*, Niğde Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [62] Kodaman, Bayram ve Saydam, Abdullah (1992). "Tanzimat Devri Eğitim Sistemi", *150. Yılında Tanzimat*, içinde (s. 475-496), Hakkı Dursun Yıldız (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [63] Kodaman, Bayram (2007), "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, (1-24).
- [64] Kumaz, Şefika (1991), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- [65] Kumaz, Şefika (2013), *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- [66] Levent, Zeynel (2015), "20.Yüzyıldan Günümüze Türklerde İstihbarat Eğitim Süreci", *Teşkilat-ı Mahsusa'nın 100.Yılında Türk İstihbaratı*, içinde (135-174), Ümit Özdağ ve Merve Önenli Güven (Ed.), Kripto Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2015.
- [67] Makal, Ahmet (1997), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920 (Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- [68] Mutlu, Şamil (1996), "II. Meşrutiyet Devrinde İstatistik Bilgileriyle Eğitim", *Belgeler Dergisi*, Sayı XVII/21, (127-144).
- [69] Ortaylı, İlber (1981), *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [70] Özcan, Abdülkadir (2014), "Zaptiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 44*, içinde (s. 128-130), TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

- [71] Özdemir, Cüneyt (2009), *Önemli İşler Dairesi: Derin Devletin Yeni Sahibi*, Doğan Kitap, İstanbul.
- [72] Özel, Şaban Ali (2019), *Türk Polis Teşkilatı'nın Gelişiminde Batı'nın Etkisi*, Ordu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [73] Özger, Yunus (2012), “Osmanlı’da Kadınların Memuriyette İstihdamı Meselesi ve Sicill-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmî Hâl Tercümeleleri”, *History Studies*. Sayı 4/1, (419-447).
- [74] Özkan, Tuncay (2003), *MİT’in Gizli Tarihi*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- [75] Özkul, Ahmet Sait (2012), “19. Yüzyıl Türk Yükseköğretiminde İşletme Eğitimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, (223-241).
- [76] Pakalın, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: 3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [77] Sakaoğlu, Necdet (2003), *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihçesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [78] Şahin, Eyüp, Tunç, Zafer ve Töre, Rahmi (2010), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Polis Teşkilatında İlk Kadın Görevliler*, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- [79] Şanal, Mustafa (2004), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunda Görev Yapan Kadın İdareci ve Öğretmenler ile Okuttukları Dersler”, *Bellekten*, Sayı LXVIII/253, (649-670).
- [80] Şimşek, Erdal (2012), *Türkiye’de İstihbarat Savaşları ve MİT*, Destek Yayınları, İstanbul.
- [81] Şimşek, Halil (2006), *Lozan’ın Getirdiği Statü ve Türkiye’de Azınlıkların Durumu (1923-1974)*, Hacettepe Üniversitesi / Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü. (Doktora Tezi).
- [82] T.C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü resmi örün sitesi, <https://www.egm.gov.tr/AnaSayfa/Tarihçe>, Erişim Tarihi: 03.06.2021.
- [83] T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü resmi örün sitesi, https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/genel_bilgi, Erişim Tarihi: 09.01.2022.
- [84] Tongur, Hikmet (1946). *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Kanaat Basımevi, Ankara.
- [85] *Türk Polis Tarihinden Belge ve Fotoğraflar*, (2012), Eyüp Şahin (Gn. Koor.), Bilal Kağan Türkarıslan ve Uğur Akıl (Yay.Haz.ve İnc.), Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- [86] Uğurcan, Sema (1992), “Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü”, *150. Yılında Tanzimat*, içinde (s. 497-510), Hakkı Dursun Yıldız (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- [87] Uğurlu, Mehmet Cemil (1997), “14 Mart Tıp Bayramı’nın Düşündürdükleri”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Sayı 50/1, (1-5).
- [88] Van, Nurettin (2015), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İstanbul’da Güvenlik (1839-1918), Antik Çağ’dan XXI.Yüzyıla”, *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: 3, (118-133).
- [89] Yayla, Mehmet (2010), *Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk*, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- [90] Yolalıcı, M. Emin (1999), “XX.Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı Ansiklopedisi Cilt: 2*, içinde (s. 281-296), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- [91] Yurtsever, Erdal (2008), *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri: Örnek Olay İncelemesi (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- [92] Yüksel, Ahmet (2014), “Osmanlı Devlet Dairelerinde Mesai Kavramı ve Uygulaması (18.-20. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı XVI/1, (19-49).
- [93] Zengin, Zeki Salih (2007), “II. Abdülhamit Döneminde Yabancı ve Azınlık Mekteplerinin Faaliyetleri”, *Bellekten*, Cilt 71, Sayı 261, (613-652).

EKLER

Ek-1: Kadınların istihbarat memuriyetinde istihdamı amacıyla İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından Dahiliye Nezareti Celilesine gönderilen yazı.

Kaynak: BOA, Fon Kodu: DH.İD., Kutu No: 65, Gömlek No: 16.2, Tarih: R-11 Şubat 1327.

Ek-2: Kadınların istihbarat memuriyetinde istihdamının uygunluğuna dair Dahiliye Nezareti Celilesi tarafından İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesine gönderilen cevabi yazı.

داخلیه نظارتی مخبرات عمومیہ دائرہ میں شعبہ ۶				۵۹۰۵		
لائیبل البلیس نمبر دورہ	تاریخ	مقام	موضوع	مینی	مردی	لوراق نومروس
			استاذی پولیس میریت قلم		تعمیر	
مقابلہ ایڈنر				تاریخ تیس	تاریخ سوید	لوراق نومروس
				۲۰	۱۰	

۱۱ سالہ لکھ تاجی و ۶۱۱ عددی تذکرہ جو ایڈر
تاجیہ انصاف و انصاف سے لکھ ایڈر و ہم استیارت نامہ لکھنؤ دارالعلوم
تعمیر و تاجیہ لکھ

Kaynak: BOA, Fon Kodu: DH.İD., Kutu No: 65, Gömlek No: 16.1, Tarih: R-13 Şubat 1327.